

JMÉNO SAMUEL

Jan Heller

DER NAME SAMUEL Der Verfasser liefert zuerst einen kurzen Überblick über die bisherigen Deutungen des Namens: von śl'al = bitten, von ślma' = hören, von šem = Name, von šam = dort und von še-me-'el = der von Gott. Für die immer noch nicht abgeschlossene Diskussion ist es wichtig, dass der Konsonant 'ajin im Namen ausfallen kann; der Beleg ist die doppelte Form von Eštemoa' und Eštemo in Jos 15,50 : Jos 21,14 u. ö. Daher bietet sich die Übersetzung: „Höret – Gott!“ Es ist wahrscheinlich, dass ein solcher Aufruf aus dem altisraelitischen Kult stammt, vgl. Deut 6,4 und Hab 2,20.

Samuel, soudce a prorok, je významná biblická postava. Není proto nic divného, že se vypráví i o jeho mládí včetně podivuhodného narození z ženy kdysi neplodné jako byla i Sára (Gn 16,1), Rebeka (Gn 25,21) a Ráchel (Gn 30,1n). Když si konečně neplodná Anna čili Channa vyprosila od Boha syna (1S 1,9-20), pojmenovala novorozence Samuel a zdůvodnila to slovy: „Vždyť jsem si ho vyprosila od Hospodina“ (1S 1,20). Znovu to opakuje knězi Elímu, když mu odevzdává svého synka, ještě malého (1S 1,24) ke službě při stánku úmluvy čili stanu setkávání. Říká mu při tom: „Modlila jsem se za tohoto chlapce a Hospodin mi dal, zač jsem ho tak naléhavě prosila. Vyprosila jsem si ho přece od Hospodina, aby byl jeho po všechny dny, co bude živ. Je vyprošený pro Hospodina“ (1S 1,27–28).

Pro českého čtenáře je to vše pochopitelné. Ale čtenáře hebrejského znění uhodí do očí neshoda mezi matčíným výrokem a jménem Samuel, hebrejsky Š'mû'el. Matčín výrok zní: š'e'iltiv (v.20) či vajjitten li jhvh 'et š'e'elati 'šer šā'altî me'immo: v'gam 'anokî hiš'iltihû lajhvh .. 'šer hājā hû' šā'ûl lajhvh .. (v.27–28). Na všech místech jde o běžné sloveso šā'al = žádat, prosit, které sice se jménem Samuel souzní tím, že i v tomto jménu jsou obsaženy tři souhlásky Š, ' , l, ale to je pouhý fonetický názvuk; etymologicky nemá sloveso šā'al a jméno Š'mû'el nic společného. To je pro novodobého čtenáře hebrejského znění překvapivé. Tam totiž, kde se v biblickém textu vysvětlují vlastní jména, a to je někde dokonce soustavné jako v Gn 26,20–33 či v Gn 29,31–30,24, jde o to, že se tam jméno odvozuje od téhož kořene, jakým je v kontextu vysvětlováno. Toto pravidlo je zde zcela prolomeno. Proč? A co vůbec znamená jméno Samuel?

Na první otázku poskytuje biblický text sám poměrně zřetelnou odpověď: Nejde mu zřejmě o lingvisticky korektní etymologii; kdybychom ji tu hledali, dopouštěli bychom se anachronismu. Ale jde tu o asociativní názvuk,

něco na způsob slovní hříčky. Takové hříčky jsou ve Starém zákoně časté, viz např. Ž 122,6, kde se v hebrejském znění v různém pořadí ozývají hlásky š,l,m: ša'alu š'lo'm j'rûšâlajim jîšlâjû 'oh'ba'jik. V doslovném překladu: Žádejte pokoj Jeruzaléma, ať se uklidní milující tebe! Podobná hříčka, souzvuk hlásek, je i v 1S 1,20.28. Biblickým pisatelům prostě nešlo o to, čemu dnes říkáme etymologie.¹

Zůstává však druhá otázka: Co znamená jméno Samuel? Podívejme se nejdříve na to, jak jméno vykládala stará tradice křesťanská i židovská. Křesťanskou tradici zastupují onomastika.²

V nich najdeme čtyři různé výklady:

1. Ze slovesa ša'al = žádat, prosit vychází onomastikon Vaticanum (184,51): aitéma apo theú = žádost od Boha a Glossae Colbertinae (204,30) aitéma theú = žádost Boží.

2. Ze slovesa šama' = slyšet vychází jiný výklad v onomastiku Vaticanu (184,55) diakonos akúon theon = služebník slyšící Boha, a Glossae Colbertinae (204,30) hypakoé theú.

3. Z výrazu šem = jméno vychází možná onomastikon Vaticanum (198,53) neobvyklým výkladem ho nomos theú autón (za onoma?). Totéž pojetí zastává i Hieronymos (21,5 36,20 71,5 78,15), který vykládá nomen eius Deus = jméno jeho Bůh, což odpovídá přesně souhláskám hebrejského jména Samuel, ne ovšem zcela jeho samohláskám. Ale nezapomeňme, že Hieronymos měl kolem roku 400 před sebou nepunktovaný text! Tento výklad zastává i řada novodobých exegetů.

4. Z adverbia šam = tam vychází onomastikon Vaticanum (198,54) ekei autos theos = tam /je/ sám Bůh.

K těmto křesťanským výkladům připojme i výklad židovský,³ který předložil slavný David Kimchi. Ten považoval jméno Samuel či hebrejsky Š'mû'el za složeninu dvou slov: ša'ul me'el = vyžádaný od Boha. To už je ovšem notarikon, způsob výkladu, kdy se vykládaný výraz rozdělí na písmena nebo na slabiky a každá z nich se vykládá jako samostatné slovo. Je to samozřejmě výklad alegorický, který s novodobou etymologií nemá nic společného.

Jak vykládají jméno Samuel novodobí vykladači? Většinou se ztotožňují s některým z výkladů, předložených už ve starověku. Výklad označený zde

¹ The Jewish Encyclopedia, New York an London, XI, 7: „Assonance and not etymology is the decisive factor in the Biblical namelegends..“

² P. de Lagarde, Onomastica sacra, alterum edita, Gottingae 1887 – obsahují všechna citovaná onomastica, číslo = § a řádek.

³ K. Budde, Die Bücher Samuel, KHC VIII, Freiburg i. B., Leipzig u. Tübingen, 1902, 10.

(1) ovšem nezastává nikdo, je příliš okatě „nelingvistický“. K pojetí (2) se hlásí Gesenius – II. vydání jeho slovníku⁴ a klasická Jewish Encyclopedia.⁵ Výklad (3) má řadu zastánců: Gesenius v Thesauru,⁶ Budde,⁷ Hommel⁸ a Winckler.⁹

Originální koncepci zastával Wellhausen.¹⁰ Znění masory je prý nutno chápat jako še-me-'el = ten, který je od Boha. Vlastním etymologizujícím slovem není prý sloveso š'ē'iltī, ale předložková vazba me-jvh = od Hospodina. Tohoto pojetí se z dalších vykladačů přidržel Buber,¹¹ který ve svém překladu říká: Schmu'el, Der von Gott ist = ten, který je od Boha.

Z akadštiny se pokusil vysvětlit jméno Samuel M. Jastrow.¹² Výraz šem, který v hebrejštině znamená jméno, vykládá Jastrow podle vedlejšího významu v akadštině jako „potomek“, synonymum „syna“, a jako doklad uvádí střídu jmen Nabu-abal-iddin a Nabu-šum-iddin. Je to výklad křečovitý a nevěrohodný, jak namítl už Budde.¹³ Připomněl právem proti Jastrowovi, že v hebrejštině není doložen výraz šem ve významu potomek a také vlastní jméno „Boží syn“ je na půdě Starého zákona málo pravděpodobné. To vše potvrzuje i novější a důkladná práce Reiterera a Fabryho.¹⁴

Z arabštiny vysvětloval jméno Š'mū'el W. Nowack.¹⁵ Vykládané jméno prý nemá nic společného s kořenem šāma' 'slyšet, nýbrž pochází z arab-

⁴ Wilhelm Gesenius, *Hebr. u. aram. Handwörterbuch* 11^s, bearbeitet von F. Mührlau u. W. Volck, Leipzig 1890, 867: „Gott erhört – mit elidierem“.

⁵ The Jewish Encyclopedia XI,7 : Ch.III supports the theory that the name implies „heard by El“ or „hearer of El“. The fact that 'alef and 'ajin are confounded in this interpretation does not constitute an objection.

⁶ F. H. W. Gesenius, *Thesaurus philologicus criticus linguae hebr. et. chald. VT. ed. altera Lipsiae 1835–53* sub voce Š'mū'el. Dokladem trvalého vlivu Geseniova je slovník Fr. Brown – Ch. A. Briggs, *Hebr. and. engl. Lexicon*, Oxford 1979, 1028 sub voce Š'mū'el: „The name of El or his name is El.“

⁷ K. Budde, *op.cit.* 10

⁸ F. Hommel, *Altisraelitische Überlieferung in inschriftlicher Beleuchtung*, München 1897.

⁹ H. Winckler, *Keilinschriftliches Textbuch zum AT*, 3.ed., Leipzig 1909.

¹⁰ viz Budde, *op.cit.* 10

¹¹ M. Buber, *Die Bücher der Geschichte*, Köln 1955, 153.

¹² M. Jastrow, *The Name Samuel and the stem š'l*, *Journal of Bibl. Literature* 19, 1900, 85–105, zvl. s. 103 n.

¹³ K. Budde, *op.cit.* 10

¹⁴ F. V. Reiterer a H. J. Fabry, heslo šem, *Theol. Wörterbuch zum AT*, Bd.VIII, sloupagec 122–176.

¹⁵ W. Nowack, *Die Bücher Samuelis*, Göttingen 1902, 7.

ského sumuhu, srov. babylonské jméno Sumu-la-ilu. Výraz šem nebo pánim jako označení podřízeného bůžka je prý obecně semitský, třeba Astarte je šem ba'al, Tanit je p'ne ba'al, p'nu'el atd. Sumu prý je tedy krycí jméno božstva, v tom se Nowack opíral o F. Giesebrechta.¹⁶ Vlastně je to už možnost, zmíněná pod (3), ale vysvětlovaná velikou oklikou přes arabštinu a akadštinu.

Z výrazu šem vychází i W. Caspari.¹⁷ Slůvko šem však vykládá jako výraz pro právní ochranu bezbranného. Takové ochranné jméno prý dostává chlapec, kterého propouštějí rodiče z domova a jméno jej má ochránit. Takový výklad zcela opomíjí známou skutečnost, že právě ve svatyni či v jejím tabuizovaném okrsku požíval člověk starověku právě té nejvyšší božské ochrany.

Neshoda mezi jménem a jeho kontextem vedla některé vykladače k tvrzení, že prý příběh o vyprošeném synu se původně týkal Saule, jehož jméno – hebrejsky šá'ûl – znamená skutečně vyžádaný či vyprošený. Teorie pramenů sváděla k volnému přeřazování látek. Touto cestou se vydali jak Budde,¹⁸ tak po něm i M. Noth¹⁹ a z pozdějších i jinak poměrně solidní Traduction oecuménique de la bible.²⁰ Jenže to vše je slepá cesta. Dosadíme-li do příběhu IS místo Samuele Saule, nijak jsme tím nevysvětlili jméno Samuel. Tak jsme znovu na začátku a musíme kriticky zvážit možnosti výkladu, které otvírá jméno samo.

¹⁶ F. Giesebrecht, Die alttestamentliche Schätzung des Gottesnamens mit ihrer religionsgeschichtlichen Grundlage, Königsberg 1901, 102nn.

¹⁷ W. Caspari, Die Samuelbücher, Leipzig 1926, 30.

¹⁸ K. Budde, op.cit. 10 – nicméně s výhradou: „Die namengebende Aussprache der Mutter... würde auf Saul vortrefflich passen; aber unmöglich ist Bersteins Annahme, dass die Geschichte aus der Sauls hierher verschlagen oder versetzt sei.“

¹⁹ M. Noth, Die israelitische Personennamen... Stuttgart 1928, 136, pozn.2: „Es ist merkwürdig, dass die Namenerklärung in IS 1,21 in Verbindung mit den darauf zurückgreifenden V. 27,28, von denen IS 1,21,27 einerseits und IS 1,28 andererseits mit den verschiedenartigen Verwendung des Stammes š'-l wie Varianten in der Namendeutung aussehen, gar nicht auf den Namen Samuel, sondern auf den Namen Saul führen. Man könnte sagen, das wenn Samuel nicht eben Samuel hiesse, er nach diesen Versen eigentlich Saul heißen sollte...“

²⁰ Traduction oecuménique de la bible, édition integrale, Ancien Testament, Paris 1976, 512 (ad IS 1,20 pozn. j): «L'explication du nom donné par la mère (cf Gn 29,31-30,24) pose un problème, car elle conviendrait mieux au nom de Saül, qui signifie «demandé», qu'à celui de Samuel dont l'étymologie est incertaine. C'est pourquoi des exégètes ont pensé que ce récit avait d'abord fait partie de la légende de Saül.»

Samozřejmě je nutno – alespoň teoreticky – připustit možnost, že v masoretské podobě jména už máme před sebou tvar nějak upravený, třeba zkrácený nebo s jinými, nepůvodními samohláskami. Ale základním úkolem je vyložit text a tvar tak, jak jej máme před sebou. Tu je třeba konstatovat, že možnost (1) samozřejmě nepřichází v úvahu vůbec. Možnost (4) by si žádala tvar šam-'el nebo nanejvýš šamma-'el, protože adverbium nepřijímá suffixy a může být vzadu rozšířeno maximálně o směrový akusativ, ale pak označuje směr akce, tedy přibližně „sem bůh“. To je absurdní.

Za vážnou úvahu stojí (3), tedy vyjít od výrazu šem = jméno. Pak by však tvar musil znít šemô – 'el. Ale tento tvar není nikde doložen. Takže vezmeme-li masoretskou punktaci vážně, je i (3) slepá cesta.

Zbývá možnost (2), vyjít ze slovesa šama' = slyšet. Zde je hlavním problémem elize souhlásky 'ajin, která nemizí tak snadno jako podklady čili matres lectionis 'alef, hé, vav a jod. Nicméně se k této možnosti renomovaní badatelé stále vraceli jako starší vydání Gesenia²¹ nebo klasická Jewish Encyclopedia.²² Jejich stanovisko už jsme si připomněli. Ale dejme tomu, že jde jen o názor. Otázka zní: Je možno elizi souhlásky 'ajin doložit přímo z masoretského textu? Prošel jsem tvary slovesa šama'²² a elizi nenašel. U slovesných tvarů si hagiografové či tradice dávala velký pozor. Ale vlastní jména jsou samostatná kapitola. A zde lze elizi souhlásky 'ajin doložit. Jde o nomen locale – tedy místní jméno – Eštemoa' či Eštemo, doložené v Joz 15,50 bez 'ajin a v Joz 21,14 I S 30,28 I Pa 4,17.19 6,42 s'ajin. Že jde o totéž místo, prokazují jednoznačně názvy sousedních lokálů (Libna v.42, Jatir v.48, Debir v.49, Cholon v.51). Je také zcela jasné, že jméno je vytvořeno z kořene šlma', který by měl být i v jménu Samuel.

Tím však vyvstává další otázka: Dává jméno šemû – 'el nějaký přijatelný smysl? Jaký význam má potom jeho první část? Navrhuji považovat prvou část jména za imperativ 2. maskulina plurálu. Je doložen ve tvarech šim'û nebo šemâ'û.²³ Z toho může vzniknout tvar šemû velice snadno, vezmeme-li v úvahu krácení samohlásek při posunutí přízvuku. Takový tvar dává také dobrý smysl: Slyšte – Bůh! Mám za pravděpodobné, že toto sousloví

²¹ W. Gesenius IIe, Leipzig 1890, 867.

²² The Jewish Encyclopedia XI,7.

²³ podle konkordance S. Mandelkern, Concordantiae hebr. atque chaldaicae, ed. altera 1937, 1200–1205.

²⁴ W. Gesenius – E. Kautzsch, Hebr. Grammatik, Hildesheim – Zürich – New York 1991, § 46.2. Anm. 2 (d) str. 31. – L. Köhler – W. Baumgartner, Hebr. und aram. Lexikon zum AT, 3. Aufl. bearb. v. J. J. Stamm, Lfg. IV, Leiden 1990, 1452 sub voce šlma'.

bylo původně výzvou k účastníkům kultu, aby se ztišili a pozorně naslouchali, nějak podobně jako k tomu vyzývá např. Abk 2,20: „Hospodin je ve svém svatém chrámu. Ztiš se před ním, celá země!“ Ostatně nejzávažnější výzva ke ztišení a slyšení, známé Šma Israel z Dt 6,4, začíná právě také imperativem slovesa šama‘, ovšem v singuláru. Takže původ či „Sitz im Leben“ tohoto jména je třeba hledat v kultu. Jak výborně se to shoduje s údělem i příběhem soudce a proroka Samuele, není jistě třeba dále rovádět.

Článek vznikl za podpory GA AV (AO 183701)